

Pálnok Zsanna-Vida Boglárka

Ba – Tanító szak

Eötvös József Főiskola

Konzulens: Bakonyiné dr. Kovács Bea PhD, főiskolai docens

Mit rejthet egy kastély? Negyedik osztályosok fogalmazásainak elemzése

„A magyar nyelv olyan, mint egy hangszer: aki játszani akar
rajta, annak minden áldott nap gyakorolnia kell.”
– Lénárd Sándor

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETŐ	4
2. A FOGALMAZÁSTANÍTÁS.....	5
2.1. Fogalmazástanítás a XXI. században	5
2.2. Fogalmazástanítás szakmai szemmel	5
3. A MESE	8
3.1. A mese mint nevelési eszköz	8
3.2. A mese jótékony hatásai.....	9
3.3. Miért jobb, ha olvassuk a meséket?	9
3.4. Mesei világ hatása életvitelünkre	11
4. DEBRECENI FELMÉRÉS VS. BAJAI FELMÉRÉS	11
5. KUTATÁSUNK	14
5.1. Kutatásunk kiindulásának ismertetése	14
5.2. Városi helyszín.....	14
5.3. Falusi helyszín.....	15
5.4. Szociális háttér vizsgálata	17
6. FOGALMAZÁSOK ELEMZÉSE	17
6.1. Mezőösszefüggések, asszociációk	17
6.2. A bajai és a bátai fogalmazások összehasonlítása.....	20
6.2.1. Különbségek.....	20
6.2.2. Hasonlóságok	21
6.3. Visszatérő motívum: ajtó, kapu.....	24
6.4. Elemek osztályozása	25
6.5. Szociális háttért vizsgáló kérdőívek értékelése	27
7. ÖSSZEGZÉS.....	33

1. BEVEZETŐ

Magyarországon kevesen foglalkoznak fogalmazási jellemzők kutatásával, mi azonban Csákberényiné Tóth Klára írásai között találtunk néhány, számunkra hasznos kutatást. *Fogalmazási jellemzők kisiskolás korban* című vizsgálatában Debrecen, Mád, Mezőkovácsháza és Törökszentmiklós negyedik osztályos tanulóinak fogalmazásait elemezte. Az ő kutatását alapul véve készítettük mi is sajátunkat.

Alkotásunk a *Mit rejthet egy kastély?* Negyedik osztályosok fogalmazásainak elemzése címet viseli. A cím is hűen tükrözi, hogy mi elemzésünk központi témája. Negyedik osztályosok fogalmazásainak jellemzőit vizsgáltuk, azon belül pedig, azt, hogy a tíz-tizenegy éves gyerekek a kastélyhoz, mint mesei motívumhoz milyen mezőösszefüggéseket csatoltak. Azonos témában íródott fogalmazásokra volt szükségünk. Kettő jellegében is különböző településen tanuló gyerekek képességeit mértük fel. Az egyik felmérés főiskolánk gyakorló iskolájában, Baján az Eötvös József Főiskola Gyakorló Általános Iskolájában, a másik pedig Tolna megye déli csücskében fekvő kisfaluban: Bátán a Hunyadi János Általános Iskolában történt. A gyerekek ugyanazokat az instrukciókat kapták, melyeket Csákberényiné kutatásából merítettünk: *A kastély mint cím, majd egy szituációs helyzet: Egyszer egy gyerek iskolába menet a sarkon befordulva azt vette észre, hogy ott áll egy hatalmas kastély, amely korábban nem volt ott. Amikor odaér, kitárul az ajtaja. A gyerek belép rajta. Folytasd a történetet! Kivel találkozik a gyerek odabenn? Mi történik a kastélyban?* A fogalmazások órai kereteken belül íródtak, hogy biztosak legyünk, a munkák önállóan születnek. Az írásokban megjelenő elemeket három csoportba soroltuk: helyszín, tárgy, szereplő; majd kettő nagy csoportra osztottuk mindezt. Egyik csoportban a kastélyhoz kapcsolódó releváns elemek szerepeltek, a másik csoportban pedig a nem releváns elemek kaptak helyet. A szociálisháttér vizsgálatára, illetve arra választ keresve, hogy a megjelenített elemeket a gyerek milyen előzetes ismeretből merítette, kérdőíveket töltöttek ki a tanulók a szülőkkel együttműködve. Ezek kitöltése után a gyerekek lehetőséget kaptak arra is, hogy a fogalmazásukban leírt kastélyt rajz formájában megjelenítsék.

A fogalmazások elemzése közben tapasztaltunk némi furcsaságot, voltak tanulók, kik eltértek a témától, pedig a fogalmazásírás előtti instrukciók egyértelműek voltak, legalábbis a gyerekek nagy részének. Ez azonban nem jelentett problémát, itt ugyanis olyan, hogy „rossz megoldás” nem létezik, maximum csak olyan fogalmazás, melynek elemei a nem releváns elemek halmazát gyarapítják. Összességében elmondhatjuk, hogy mindkét csoportot sok elem gazdagítja.

2. A FOGALMAZÁSTANÍTÁS

2.1. Fogalmazástanítás a XXI. században

Az anyanyelvi oktatás egyik legproblémásabb területe a fogalmazástanítás. Komplex tevékenység, mely nem csak a gyermekeket, de a felnőtteket is erősen próbára teszi. A fogalmazás tükrözi az írója által birtokolt nyelvi tudást. Egy összefüggő szöveg megírásához nélkülözhetetlen az alapos nyelvi tudás és a gazdag szókincs.

Mai, rohanó világunkban, ahol az olvasott szövegek abszolút háttérbe szorulnak, és sok családban a magas kultúrát nem igazán tükröző tévéműsorok kapnak szerepet, teljesen elfojtják a helyes nyelvhasználat kialakulásának esélyét. Napjainkban elterjedt az SMS, chat, Facebook használata, melyek olvasott és írott szövegeknek engednek utat. Mindezek a tömegkultúra elemeit képezik sajátos jellemzőiknek köszönhetően. Ezen csatornák felhasználásával barátainkkal és ismerőseinkkel ápolunk kapcsolatot, melyet nem feltétlenül kell jellemezzen nyelvi igényesség, nincsenek formai követelmények.

A szöveg alkotása közben sok elvárásnak kell megfelelnie az írónak. Fontos a koherencia, a témataratás, szóismétlések kerülése, valamint a nyelvi helyesség. Felnőtt korra a legtöbb ember számára ezek egyértelművé válnak, alsó tagozaton a fent említett kritériumokat kiemelve még egyéb dolgokra is felhívjuk a gyerekek figyelmét, ilyen például a minél többféle nyelvi eszköz használatának fontossága. Fogalmazásukat színesíthetik különböző mondatfajták használatával, jelzős szerkezetek beiktatásával, párbeszédes részek megjelenítésével.

Ha írásos formában is rögzítik a gyerekek alkotásukat még egyéb dolgokra is figyelmet kell fordítaniuk: helyesírás, esztétikus külalak.

Mindezeknek való megfelelés egy gyerek számára csak hosszú tanulási folyamat eredményeképpen lehetséges. A helyes nyelvhasználat, rutinos fogalmazás megtanítása az iskola feladata.

2.2. Fogalmazástanítás szakmai szemmel

„Baranyai Erzsébet és Lénárt Edit gondolkodás-lélektani szempontból tanulmányozta az iskolai közlő jellegű fogalmazásokat. Megállapították, hogy a gondolkodás törvényei a mondanivaló elrendezésében, szerkezetében jól körvonalazódó sajátságokat eredményeznek. Ezeket logikus vonásoknak nevezték el. Az írásmű fő részében, a tárgyalásban négy logikus vonást emeltek ki: a relevanciát, a gondolatmenet egyenességét, megszakíthatatlanságát és előremozgását. A bevezetés- tárgyalás- befejezés egymás utániságában pedig kettőt: a részek összefüggését és a szélső részek konvergenciáját. (Baranyai-Lénárt, 1959: 71-149.)

Ezek a keletkező szöveg minőségi jegyei, egyben a szerkesztés alapkövetelményei. A logikus vonások lényegét a következőkben foglaljuk össze:

A relevancia akkor érvényesül, ha a fogalmazás a címben megjelöl- bizonyos szempontból leszűkített- témához simul, és résztémákat csak annyiban érint, amennyiben azok összefüggésben vannak a főtémával, annak teljesebb megértését szolgálják. A relevancia megvalósításában az anyaggyűjtésben és szövegtervezés, a szerkesztés során pedig a témátartás játssza a fő szerepet. A gondolatmenet egyenessége azt jelenti, hogy a fogalmazó valamilyen alapelv (pl. időrend, térbeliség stb.) szerint meghatározott rendben, következetesen adja elő mondanivalóját. A megszakítatlanság abban áll, hogy a gondolatok láncszem módjára kapcsolódnak egymáshoz, és nem hiányzik egyetlen lényeges elem sem a gondolatsorból. A gondolatmenet előremozgása az egyenesség és a megszakítatlanság révén áll elő, és biztosítja, hogy a résztartalmak mind közelebb visznek a téma teljes megismeréséhez, a mondanivaló megértéséhez. Ezek a követelmények tehát a szövegszerkesztés során valósíthatók meg, és a szövegfolytonosságot biztosítják. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy a gyakorlott fogalmazó a szövegtervezésben is gondol e követelményekre – ezért készít elővázlatot, vázlatot-, az alsó tagozatos munkában azonban ilyen előrelátással nem számolhatunk.)

A részek összefüggését és a bevezetés-befejezés konvergenciáját ugyancsak szerkesztéssel érjük el. A részek összefüggése valójában azt jelenti, hogy bevezetés nyitott a fő rész felé - előkészíti a tárgyalásban közölteket-, a befejezés pedig fő részből következik, valamilyen módon lekerekíti a mondanivalót. Így ez a logikus vonás biztosíthatja, hogy a keletkezett szöveg az olvasóban a teljesség és/vagy lezártág érzetét felkeltse. A szélső részek konvergenciája az alsó tagozatos fogalmazásokban a bevezetés-befejezés tárgyalást keretező jellegében érvényesül. A keretbe foglalást az elbeszélő műfajú szövegekben tudják leginkább megvalósítani a gyerekek az előzmény- esemény- következmény logikai sorrendje alapján. Más esetekben olyan szerkesztési fogások ismeretét és alkalmazását feltételezi, amelyek tízéves kor táján várhatók el.

Baranyai és Lénárt kutatásainak van még egy fontos tanulsága, amelyet a fogalmazástanítás feladatainak meghatározásakor nem hagyhatunk figyelmen kívül. Vizsgálataik azt mutatták, hogy a különböző témák megfogalmazása akkor lesz alkotás, ha a közlés tudatával készül, egyébként csak reprodukálás.” (Kernya, 255.)

Horváth Mátyás szerint a fogalmazástanítás sikertelenségének legfőbb oka, hogy a tanuló nem belső szükségletből fogalmaz. „A kellően motivált tanuló a megihletettség állapotába kerül. Az ihlet az alkotó emelkedettség' állapota, amelyben élesebbé válik az

észlelés, fokozódik a korábbi benyomások újraélésének képessége, a képzelet különösen erőssé, a képek világossá válnak, az élmények kombinációi könnyedén jönnek létre és kitűnnek eredetiségükkel, a gondolatok gazdagon áradnak, könnyebbé válik a lényeg megtalálása. A teljes összpontosítás állapota nagyfokú munkaképességhez vezet, a tanulók nem érzik a fáradságot, csak az alkotás örömét.” (Horváth, 1985, 96.)

Tóth Beatrix: *Fogalmazástanítás- miért és hogyan másképpen?* az című kutatásában a magyar fogalmazástanítás problémáiról és megoldásainak lehetőségéről ír.

„Megállapításai szerint túl késői iskolaszakaszban kezdődik a fogalmazás tanítása, kevés időt fordítanak rá a pedagógusok, az általánosan elterjedt eredményközpontú tanítási gyakorlat nem elég hatékony. Emiatt jelentős mértékben kiaknázatlan az írásbeli szövegalkotásban rejlő fejlesztési lehetőség a szövegértés, a gondolkodás és a tanulás területén. A tanulmány felvázolja a szükséges változások irányát és tartalmát is... Ismerteti a folyamatközpontú írástanítás különböző változatait, valamint az eredményességet leginkább befolyásoló tényezőket.” (Tóth, 2008.)

Kosztolányi Dezső a Pesti Hírlap, 1932. november 27-ei számában megjelent cikkének címe *Egy és más az írásról*, melyben így vélekedik: „Nem a szavak megbecsülésére oktatnám tanítványaimat elsősorban. Azokból úgyis untig elég van. Arra oktatnám őket, hogy vessék meg az üres és hamis szavakat, mert később csak így becsülhetik azokat a szavakat, melyekben tartalom és igazság van. Megmagyaráznám nekik, hogy mindig úgy kell írniok, mintha nem volna idejük, torkukon volna a kés, és haláluk előtt csak pár pillanatot kapnának, hogy valljanak legbensőbb titkukról.” Kosztolányi szerint az a fontos, hogy mellébeszélés nélkül, érzelmeinket, gondolatainkat fejezzük ki írásainkkal. Kijelenthető, hogy ez a mai napig nem veszített érvényességéből, ugyanakkor a „mintha a torkukon volna a kés” hasonlat első olvasatra kicsit radikálisan hathat. Korunk pedagógusainak több segítség áll rendelkezésére, amelyekkel óráikat színesíthetik, eredményesebbé tehetik. Az interneten számos módszertani ötletet tartalmazó cikk és honlap található.

Tóth Beatrix összeállított egy listát, amiben tippeket, kész feladatokat ad a tanítóknak az eredményes, izgalmas, gyerekeket inspiráló fogalmazástanításhoz. Szerinte fontos, hogy a gyereket rászoktassuk a korrektúraolvasásra. Azaz, mikor úgy véli, végzett az írással, menjen végig a szövegen és vizsgálja meg: minden szót helyesen írt-e, a mondatvégi írásjeleket helyesen tette-e ki, minden mondatot nagykezdőbetűvel kezdett-e, tagolta-e fogalmazását. A legjobb eredményeket úgy érhetjük el, ha a gyerekek rendszeresen kapnak lehetőséget az írásra, őket érdeklő témákról írhatnak, mintákat, modelleket tárunk eléjük. Jó,

ha az osztályban olyan a légkör, hogy a tanulók bátran bemerik egymásnak mutatni írásaikat. (Tóth 2006)

3. A MESE

3.1. A mese mint nevelési eszköz

Kutatásunk központjában a mesék állnak, ezen belül is a kastély mint mesékben gyakran előforduló motívum. Az epika műnemébe tartozó mese műfaját sokféleképpen szokták definiálni. Lovász Andrea (61.) egyszerűen, de lényegre törően így fogalmazta meg: „A meséről való tapasztalati tudásunk tükrében meseként fogadunk el minden művet/szöveget, amelyben csodás szereplők találhatók, e szereplőkkel pedig olyan csodás dolgok történnek meg természetes módon, amelyek elképzelhetetlenek mindennapjainkban.” (Lovász, 61.) Tehát ha a mesékre gondolunk, a csodák és a csodás elemek jutnak eszünkbe. Olyan helyszínek és történetek, melyek a valóságtól távol állnak. Bizonyára ezért is áll olyan közel egy kisiskolás korú gyermekhez a mesei világ. Egy fikatív térben bármi megtörténhet, éppen úgy, ahogyan a képzeletében. Ezért élvezik annyira a gyerekek a mesehallgatást, a mesekönyvek nézegetését, a tv-ben játszott meséket. Iskolás korukban szívesen foglalkoznak olvasás órán különböző fajtájú mesékkal. Kinek a tündérmesék tetszenek, ahol varázslatos dolgok történnek. Van, aki szereti az állatmeséket és korát meghazudtolva képes értékes tanulságokat levonni. Egy kisgyermeket sokszor magával ragad egy folyton ismétlődő láncmese is. A gyermeki lélek fejlődésében fontos szerepet töltenek be a mesék. A gyerekek szabadon képzelhetik el a mese világát, helyszíneket, szituációkat, a szereplők ruházatát, lakhelyét és kalandjait – így fejlődik a képzeletük, a fantáziájuk. Bővül a szókincsük, megismerik népük kultúráját, hagyományait, régi szokásait. Akár a mezőgazdasági munkákról (szüret, szántás, vetés, aratás, szénakaszálás) legyen szó, különböző mesterségekről (kovács, takács, szűcs, tímár, varga) házassággal kapcsolatos szokásokról beszélünk. Megtanulják a gyerekek hogy mi a különbség a juhász, a kondás, a gulyás, csikós között. A népmesék idejében még divat volt megdolgozni a betevő falatért, becsületes életet élni, házasságot kötni; tiszteletet mutatni a rokonok, idősek, bölcsőbb személyek, hatalomban feljebbvalók iránt. Fontosnak tartották a kimondott szó megtartását, felhasználni a képességeket mások javára vagy segíteni a rászorulókon. Ezek mellett akaratlanul is olvasóvá neveljük a kicsiket.

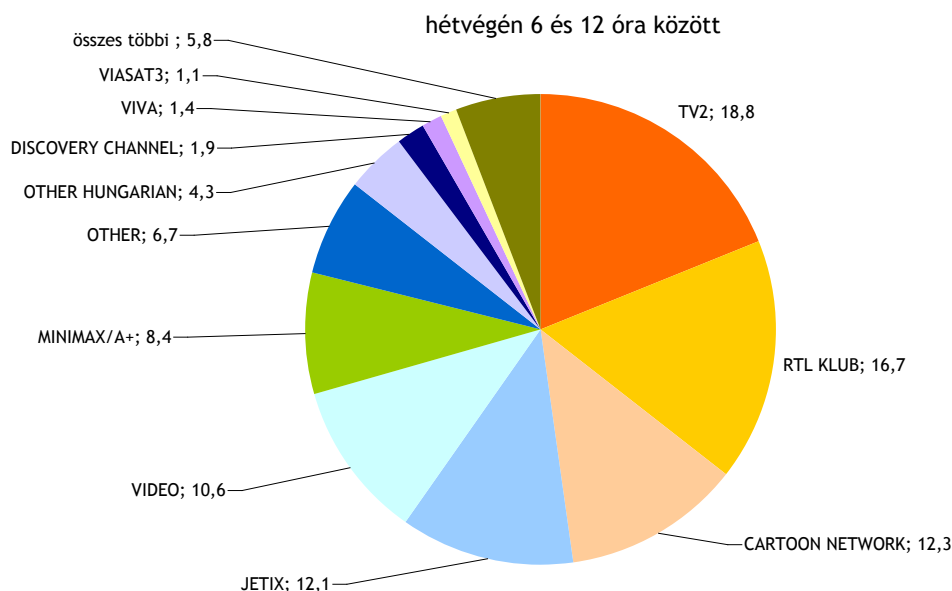
3.2. A mese jótékony hatásai

Kádár Annamária megfogalmazza, hogy miért van jó hatással a gyermekekre a mesei világ: „A 10-11 éves életkor vízválasztó a mesére való beállítódás, valamint a valóságra való irányulása között. Ekkor a képzelet csak a hitelesnek vélt valóság egységeivel dolgozik, mivel a gyermek tapasztalata és értelmi érettsége már kizárja a csodaszerű megoldást. Ebben a korban a gyermek két világ polgára: fél lábbal a mesék birodalmában áll, de a másikkal már a valóság talaja felé lépked. Érdekes megvizsgálni, hogy ez az átmenet miként jut kifejezésre a gyermek által szabadon írt mesékben. A mesékben a gyermek ösztönös reakciói pontosabban tükröződnek vissza, mivel nincs olyan kényszer, amely a társadalmilag elfogadott viselkedésre ösztönözné. Így megismerhetjük, mire irányul az érdeklődése, melyek azok az alapvető problémák, amelyek foglalkoztatják, mitől szorong, milyen érzéseket él át különböző helyzetekben. Mivel a mese magát az élő gondolkodást kínálja, a legtermészetesebb a gyerek észjárását abban a közegben megragadni, amelyben igazán otthonosan mozog.

A kisiskolás szabadon írt meséiben lehetőségük van a gyermek sajátos életszemléletének elemzésére is, mivel akár csak szerepjátékaiban, a mesékben is, azokat a valóságelemeket ábrázolja, amelyek a mindennapi életében fontos szerepet töltenek be. Ez tág teret nyit a fantázia működésének, míg az események témái a valóságban megtörtént eseményekből fakadnak, tehát lényegüket tekintve valósághűek. Bármennyire erős legyen a fantázia működése, a gyermek nem veszíti el kapcsolatát a reális szituációval, és érzelmeit, gondolatait belevetítheti a szereplő cselekedeteibe, szavaiba.” (Kádár, 112.)

3.3. Miért jobb, ha olvassuk a meséket?

Kádár Annamária arról is beszél, hogy milyen hátránnyal indul az a gyermek, aki csak a televízióban találkozik mesékkel, azzal ellentétben, akinek rendszeresen lehetősége van önmagának felépíteni egy képzelt világot: „Ha a gyermeket a televízió elé ültetjük, egyrészt megfosztjuk attól a lehetőségtől, hogy a mozgás segítségével dolgozza fel, másrészt a külső képek azonnal leállítják a belső képkészítést, képáramlás folyamatát, amit a gyermek mesehallgatás közben él át. Ilyenkor a fantázia nem működik, és a gyermek kreativitása sem fejlődik. (Külső képet jelent a leporellóval, bábbal illusztrált mese, valamint a rajzfilmes adaptáció is.) A tévézés legfőbb veszélye az, hogy a gyermek nem tud különbséget tenni a külső és a belső kép között, nem tudja függetleníteni magát attól, amit látott.” (Kádár, 59.)



1. ábra Csatornák közönségaránya (SHR%) a 4-17 évesek körében (2008. november)
Forrás: ORTT Monitoring - AGB Nielsen Médiautató Kft.

A fenn látható kördiagramot az ORTT Monitoring - AGB Nielsen Médiautató Kft. honlapján találtuk: a televízió nézők szokásait, a csatornák nézettségét, korosztályok műsor és csatornaválasztási szokásait vizsgálják.

Ez a kiemelt ábra azzal foglalkozik, hogy a négy-hétéves gyerekek hétvégén milyen csatornákat követnek. Megdöbbenve olvastuk le, hogy a mesecsatornák közé sorolt Minimax-ot a gyerekek 8,4%-a, Jetix-et 12,1%, Cartoon Networkot 12,3% kíséri figyelemmel, ami összességében a megkérdezett gyerekek 32,8%-át takarja. Ezzel probléma nem is lenne, ha a többi gyerek közben a mesekönyveket lapozgatná vagy egyéb hasznos dologgal töltene szabadidejét. A Tv2 és RTL KLUB kereskedelmi csatornák nagyon népszerűek a gyerekek körében (is), ugyanis 35,5% ezeket nézi. Véleményünk szerint elfogadhatatlan, hogy a gyerekek olyan csatornákat néznek, amik javában tőlük idősebbeknek szóló műsorokat sugároznak.

Sajnos a mai mesékkel sem jobb a helyzet, Dr. Kádár Gabriella pszichológus így vélekedik (Ivánkovics, 2012): „A mai rajzfilmek, mesék a TV-ben sajnos valóban nem túl sok jóval kecsegtetnek a gyermeki lélek fejlődése szempontjából. Főleg a fiúknak szánt rajzfilmek vannak tele agresszióval, nagyon sok ingerhatás éri egyszerre a gyermek még alakulóban lévő idegrendszerét, nagy hanghatások, villódzó, gyorsan változó és sokszor ijesztő képek szinte követhetetlen sorozata (pl. Bakugán, Transformers). A történetekben ugyan megjelenik a jó-rossz harca, de ezek nincsenek szimbolikus történetekbe ágyazva.”

3.4. Mesei világ hatása életvitelünkre

Kádár Annamária úgy érzi, hogy a mesék segítettek neki biztonságos értékrendszert, optimista szemléletet kialakítani, hogy legyen önbizalma akkor is, mikor látszólag leküzdhetetlen akadállyal néz szembe, vagy a hétköznapi problémákra keres megoldást. Tíz pontban foglalta össze (Kádár, 13.), hogy mi mindenre tanították meg a mesék:

1. „Lássam meg és fogadjam el a csodákat, a varázslatot.
2. Merjek elindulni. Ha ott van a zsebemben a hamuban sült pogácsa és az atyai-anyai áldás, semmi vész nem érhet. A többi majd kialakul útközben.
3. Keressem meg a saját utam, és azon haladjak. Ne siessek. Mindig vannak rövidítések, kényelmesebb megoldások, de ezek zsákutcák – soha ne térjek le a jó útról.
4. Segítsek, ha olyan társakkal találkozom, akik a segítségemet kérik. Sőt, észre is vehetem őket, és magam ajánlhatom fel a segítségemet. Tudjak segítséget kérni is, amikor szükségem van rá, és legyek képes elfogadni a felajánlott segítséget.
5. A jóság, az őszinteség, a hitelesség az adott pillanatban nem mindig éri meg. Én azonban az a mesehős szeretnék lenni, aki felkapaszkodik az égig érő fa tetejére. És oda csak így lehet.
6. Tiszteljem az ellenségeimet, és csak szemtől szembe küzdjünk egymással, egyenlő esélyekkel. Fogadjam el a vereséget. Én sem vagyok legyőzhetetlen.
7. Küzdjek meg azért, ami nekem fontos. Ne adjam fel, ha elveszítek egy csatát.
8. Kimutathatom az érzéseimet: örömeimet, bánatomat, fájdalmamat, csalódottságomat.
9. Ne ítélek, ítélek ezek felszínesen. A gebe gyakran egy elvarázsolt táltos csodaparipa.
10. Ne féljek a veszteségektől és a kudarcoktól, mivel ezek az önmagam felé vezető utazás részei. Legyek hálás ezekért is, mert sokkal többet tanulok belőlük, mint a sikereimből.”

4. DEBRECENI FELMÉRÉS VS. BAJAI FELMÉRÉS

Csákberényi-Nagy Miklósné dr. Tóth Klára a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet tanára. Módszertant tanít és ezzel kapcsolatos kutatásokat végez. *Fogalmazási jellemzők kisiskolás korban, A témaazonosság* (Csáberényiné 2007) című kutatását olvasva kaptuk az ötletet dolgozatunk elkészítéséhez. Először

Csákberényiné kutatását szeretnénk bemutatni, majd összevetve a miénkkel a hasonlóságokat és különbségeket.

Csákberényiné véleménye a fogalmazástanításról és célkitűzése kutatásához: „az az érzésem, hogy nem azt, nem akkor és nem úgy tanítjuk, amit, amikor és ahogy kellene. Az írásbeli szövegalkotás rendkívül komplex folyamat. A nyelvészeti és pszichológiai kutatások eredményeképpen egyre többet megtudhatunk ugyan a szöveget szöveggé formáló elemekről és folyamatokról, az egyes korosztályok nem szépirodalmi minőségű szövegeinek jellemzőiről azonban még mindig keveset tudunk ahhoz, hogy a fejlesztésüket hatékonyan meg lehessen tervezni. Vizsgálatomban arra vállalkoztam, hogy egyetlen szálát követek végig a tízévesek elbeszélő fogalmazásaiban, a témaazonosságot.” (Csákberényiné 2007) A következő kérdésekre kereste a választ: Milyen világismereti elemeket használnak a gyerekek a fogalmazásaikban? Megegyezik-e a különböző településeken élők világismereti bázisa? Releváns-e minden felhasznált ismeretük? Milyen elemek biztosítják a gyerekek szövegeiben a lineáris kohéziót?

Kutatásához olyan fogalmazásokra volt szüksége, amelyeket azonos témáról megközelítőleg azonos feltételek mellett írtak a tanulók. Előkészítés nélkül kellett dolgozniuk, így olyan témát kellett választani, amiről anyaggyűjtés nélkül is feltehetően rendelkeznek ismeretekkel és a feladatban kínált szituáció önmagában is motiváló. A kastélyt mint címet kapták a gyerekek, majd egy szituációba helyezték őket: *Egyszer egy gyerek iskolába menet a sarkon befordulva azt vette észre, hogy ott áll egy hatalmas kastély, amely korábban nem volt ott. Amikor odaér, kitárul az ajtaja. A gyerek belép rajta. Folytasd a történetet! Kivel találkozik a gyerek odabenn? Mi történik a kastélyban?*

A kutatás alapjául négy település, Debrecen, Mád, Mezőkovácsháza és Törökszentmiklós negyedik osztályos tanulóinak fogalmazásai szolgáltak. Összesen 153 dolgozat.

„A kastély hívószó egy asszociációsornak az elindítója. Ennek az asszociációsornak lehetnek olyan elemei, amelyek sztereotip módon tartoznak az adott tudáskeretbe, lehetnek olyan elemei is a fogalmazásokban, amelyek váratlanok ugyan, de értelmezhetőek, és olyanok is, amelyeknek az adott fogalmi sémába tartozása nem magyarázható, azaz az adott elem nem releváns.” (Csákberényiné 2007)

A tudáskeretek elemzésekor az egyes települések fogalmazásaiban először az épületrészek, helyiségek, majd a tárgyak, végül a szereplők megnevezéseit vizsgálta. Az épületrészt, helyiséget jelentő fogalmak három csoportba osztotta: lakóépületek részei, kastélyra jellemző részek, nem releváns elemek. A tárgyak csoportosítását többfelé osztotta,

mégpedig a következő csoportokra: hétköznapi tárgy, kastély kategória, mese kategória, horror kategória, nem releváns elemek. A szereplők rendszerezése is a fenti kategóriákat követi.

„Összegzésként a tudáskeretekről megállapíthatjuk, hogy a kiválasztott világismereti száznak megfelelően használják azokat a tanulók. A fogalmazásokban megjelenő helyszínekhez következetesen rendelik a szereplőket. Elmondhatjuk, hogy a különböző településeken élő negyedikes gyerekek a világismereti bázisukhoz illeszkedő fogalmi körben gondolkodnak, statikus ismereteikből jól választanak, megfelelően rendelik egymáshoz a helyszíneket, tárgyakat és személyeket. Nem releváns elem a fogalmazásaikban alig fordul elő. A tudáskeret által meghatározott téma tartása is jó színvonalú. Többféle témaazonosító elemet használnak. Mivel ezek aránya az egyes települések között jelentős eltérést mutat, feltételezhető, hogy a tanítás során ez az arány elmozdítható.” (Csákberényiné 2007)

Mit rejteth egy kastély? Negyedik osztályosok fogalmazásainak elemzése címet viseli a mi kutatásunk. Negyedik osztályosok fogalmazásainak jellemzőit vizsgáltuk, azon belül pedig, azt, hogy a tíz-tizenegy-éves gyerekek a kastélyhoz, mint mesei motívumhoz milyen mezőösszefüggéseket csatoltak. Azonos témában íródott fogalmazásokra volt szükségünk. Kettő jellegében is különböző településen tanuló gyerekek képességeit mértük fel. Az egyik felmérés főiskolánk gyakorló iskolájában, a másik pedig Tolna megye déli csücskében fekvő kisfaluban: Bátán történt. A gyerekek ugyanazokat az instrukciókat kapták, melyeket Csákberényiné kutatásából merítettünk: *A kastély mint cím, majd egy szituációs helyzet: Egyszer egy gyerek iskolába menet a sarkon befordulva azt vette észre, hogy ott áll egy hatalmas kastély, amely korábban nem volt ott. Amikor odaér, kitárul az ajtaja. A gyerek belép rajta. Folytasd a történetet! Kivel találkozik a gyerek odabenn? Mi történik a kastélyban?* A fogalmazások óra kereteken belül íródtak, hogy biztosak legyünk, a munkák önállóan születnek. Az írásokban megjelenő elemeket három csoportba soroltuk: helyszín, tárgy, szereplő; majd Csákberényinétől eltérően kettő nagy csoportra osztottuk mindezt. Egyik csoportban a kastélyhoz kapcsolódó releváns elemek szerepeltek, a másik csoportban pedig a nem releváns elemek kaptak helyet. Az alapul vett kutatástól szintén eltérően a szociálisháttér vizsgálatára, illetve arra választ keresve, hogy a megjelenített elemeket a gyerek milyen előzetes ismeretből merítette, kérdőíveket töltöttek ki a tanulók a szülőkkel együttműködve. Ezek kitöltése után a gyerekek lehetőséget kaptak arra is, hogy a fogalmazásukban leírt kastélyt rajz formájában is megjelenítsék.

5. KUTATÁSUNK

5.1. Kutatásunk kiindulásának ismertetése

Kutatásunk elvégzésére egy városi és egy falusi iskolát választottunk, hogy az ebből kifolyó különbségeket össze tudjuk vetni.

Célunk mindkét településen ugyanaz, a negyedik osztályosok fogalmazási jellemzőinek felmérése volt. Mivel azonos témában és azonos instrukciókkal előkészített fogalmazásokra volt szükségünk, előre kinyomtattuk az utasításokat tartalmazó lapokat. A gyerekeknek adott lap az 1. mellékletben található. Iskolaigazgatókkal, osztályfőnökökkel és szaktanárokkal előre egyeztetett időpontban tanórai kereteken belül íródtak a fogalmazások, melyre azért volt szükségünk, hogy a külső befolyásoló tényezőket, voltaképpen a szülőket vagy más tanárokat teljesen kizárhassunk.

5.2. Városi helyszín

A fogalmazások írásának városi színhelye, Baja egyik általános iskolája lett, az Eötvös József Főiskola Gyakorló Általános Iskolája. Eddigi tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy az iskola színvonala igen magas. A gyerekekről általában megállapítható, hogy jó képességekkel rendelkeznek, alig van közöttük hátrányos helyzetű. Akár városi, akár országos rendezvényeken megállják a helyüket, legyen szó tanulmányi versenyekről vagy sporteseményekről. A pedagógusok rendszeresen továbbképzésen vesznek részt, hogy mint szakvezetők megfelelő szakmai háttérrel rendelkezzenek, így a tanító szakos hallgatóknak például szolgáljanak.

Eddigi gyakorlataink alatt volt alkalmunk jól megismerni az ide járó gyerekeket. Harmonikusan működő közösséget alkotnak, egymással jó kapcsolatot ápolnak. Szívesen vannak iskolán kívül is együtt. Szükség esetén segítenek egymásnak. Osztályfőnökük a kisleányok rendszer szerint 3. osztályos koruk óta van velük. Ő tanítja nekik az alábbi tantárgyakat: fogalmazás, magyar nyelvtan, magyar irodalom, matematika, rajz.



2. ábra EJF Gyakorló Általános Iskolája
Forrás: <http://bajaikonnyvtar.hu/node/1197/1659>

Az iskolán belül, a 4. c sport tagozatos osztály tanulóival írtuk a fogalmazásokat. A fogalmazások írására a 2014/2015-ös tanév első hónapjaiban került sor. A 24 főből 22 tanuló

volt jelen. A fogalmazási lapokat és a szociális háttér vizsgálatára szolgáló kérdőíveket is óra előtt osztottuk ki a gyerekek padjaira. Az osztályfőnök azt kérte, hogy az eddigi szokásoknak megfelelően készítsük fel az osztályt A kastély című fogalmazás írására. Az osztály figyelmét fel kellett hívni az esetleges hibalehetőségekre, mint például a szóismétlés. A szaktanár elmondta, hogy ő azzal szokta ezt a hibát megelőzni, hogy a gyerekeket a leírt mondatok után folyamatos visszaolvasásra buzdítja. A bekezdés, a tárgyalás és a befejezés tagolására is oda kellett figyelniük. Egyéb instrukció nem hangzott el, azonban a gyerekek kérdésekkel fordultak felénk. A bajai iskolában érdeklődtek a diákok, hogy kapnak-e jegyet a fogalmazásokra. Megkérdezték azt is, hogy az előre megírt bevezetést le kell-e ismételniük, vagy már azzal kezdjék, hogy bent vannak a kastélyban. Miután a kérdésekre választ kaptak, elkezdtek a munkát. A fogalmazás írása során szintén kérdésekkel fordultak felénk. Volt, aki megkérdezte, hogy lehet-e valóságtól elrugaszkodott elemeket tenni az írásába. Néhányukban helyesírási kételyek is felmerültek – az osztályfőnök az előzetes felkészítésen említette ezt. Például egy kislány megkérdezte, hogyan kell írni a csapdát. Arra is kíváncsiak voltak, hogy milyen hosszú fogalmazást kell írniuk. Az előre kiadott A/4-es lap be volt vonalazva, és bő másfél oldalra volt lehetőségük dolgozni. A fogalmazásokat csendben készítették, nem zavarták egymást. Az óra 30. perce körül már többen elkészültek a fogalmazásaikkal. Ilyenkor önellenőrzésre buzdítottuk őket. Az óra végén szívesen beszéltek meg egymás között, hogy mit írtak a munkájukban.

5.3. Falusi helyszín

A másik választásunk részben azért esett a bátai általános iskolára, mert egyikünknek gyökerei ide vezetnek. A bátai Hunyadi János Általános Iskolába a falubéli gyerekek járnak, ezért az iskola összlétszáma nem nagy, valamint emiatt az osztályokon belül is kisebb létszámban folyik a tanítás.

A pedagógusok és a gyerekek is rendkívül együttműködőek és motiváltak voltak. Az osztállyal korábban már kapcsolatba léptünk, mégpedig olyan formában, hogy szociometriai felmérést végeztünk, szintén egy főiskolai feladathoz kapcsolódóan. Ekkor kiderült, hogy sok kölcsönösségi kapcsolattal rendelkező, összetartó, jó osztálytársaságról van szó. Baján a gyakorló iskolában a tanulók hozzászórtak a szituációhoz, hogy néhányszor gyakorlatot folytató főiskolai hallgatók tartanak órákat, ezzel szemben Bátán a gyerekek szkeptikusak voltak velünk szemben. Kezdetben bizalmatlanul, távolságot megtartva a helyükön maradtak, a korábbi szociometriai felmérés közben kialakított kapcsolatunk ellenére is, majd fokozatosan feloldódva érdeklődtek elsősorban rólunk, majd a feladat iránt is. Kérdéseik

központjában leginkább a feladat ismertetésének kérése, valamint annak elbírálása, esetleges osztályozása állt.

Az osztályba összesen tizenhárom tanuló jár, melyből nyolc-tíz tanuló halmozottan hátrányos helyzetű. A felmérés időpontjában ketten hiányoztak, így mindössze tizenegy fogalmazás született.



3. ábra. Hunyadi János Általános Iskola

Forrás:

<http://www.bata.hu/altalanosmuvelodesikozpont.html>

Kiosztottuk az előre kinyomtatott lapokat, majd a gyerekeket önálló munkára szólítottuk fel, felhívtuk a figyelmüket a lehetőségre, ha valamit nem értenek, jelentkezzenek bátran. Pygmalion effektus pozitív hatásában bízva közöltük velük, hogy ezen a feladaton belül olyan, hogy rossz megoldás nem fog születni.

Ezt kijelenteni azért mertük, mert tudtuk, hogy az elemeket kettő nagy osztályba fogjuk sorolni, tehát a

legrosszabb, ami történhet, hogy a nem releváns csoportban több elem lesz. A diákok körülbelül fele elkezdte a munkát, míg a többiek a feladattal nem foglalkozva ültek a helyükön, bámultak maguk elé. Véleményünk szerint ezt vagy a feladat idegensége vagy az alulmotiváltság okozhatta. Kisebb noszogatások után mindenki dolgozni kezdett. A fogalmazások megírására körülbelül harminc percük volt. Munka közben körbejártunk, ha valaki elakadt bízattuk, hogy folytassa megkezdett írását.

Volt, aki előbb végzett és akadt olyan is, akinek még szüksége lett volna némi időre. Ezekhez a gyerekekhez intézett utasításaink megfigyelhetően alakították a fogalmazások szövegét:

A harmincas kódszámú diák jóval előbb jelezte, hogy készen van, mint társai. Ösztönöztük, gondolkodjon még, próbálja folytatni. A gyerek így cselekedett, mindez a szövegében előtte már lezárt történet végén így jelent meg: „Hé, várjatok! Valamit kifelejtettem...”. Ez egyértelműen azt tükrözi, hogy utólag lett odacsatolva a plusz mondanivalója. A harmincnégyes kódszámú fogalmazásban pont ennek ellentéte jelenik meg. A tanuló még javában benne volt a munkában, mikor értesítettük, az idő hamarosan lejár és be kell fejeznie. Többszöri felszólítás után abba is hagyta. Fogalmazása egy párbeszéddel zárul, melynek utolsó soraiban a következők találhatók: „Ó, tényleg ne haragudj, mennem kell, a szüleim várnak...”. Ezek a példák is azt támasztják alá, hogy a tanítói utasításoknak munkavégzés

közben mekkora szerepük van. Ha jól végezzük munkánkat, az irányítás a pedagógus, vagy jelen esetben a pedagógusjelöltek kezében van. Ez egy hatalmas lehetőség és ugyanakkora felelősség is egyben, ezért nagyon fontos, hogy megfelelően, tudatosan bánjunk vele.

5.4. Szociális háttér vizsgálata

Az anonimitás megőrzése érdekében mindkét településen a fogalmazásokra nevek helyett kódok kerültek. Az előre nyomtatott lapok kiosztása után ismertettük az ott leírtakat.

Az óra utolsó öt percében a szociológiai háttérrel vizsgáló kérdőíveket is kiosztottuk (2. sz. melléklet), melyek a korábban említett kódhasználattal összehangolva kerültek a tanulókhoz. Tisztáztuk, mikorra kell visszahozni, tartottunk egy rövid kitöltési útmutatót, majd végigmentünk a kérdéseken is.

A szociális háttér vizsgálatára, illetve arra választ keresve, hogy a megjelenített elemeket a gyerekek milyen előzetes ismeretből merítette, a tanulók kérdőíveket töltöttek ki szüleikkel együttműködve. A kérdőív nyolc kérdésből állt, illetve a végén kilencedikként egy feladat volt, mely arra kérte a gyerekeket, hogy fogalmazásaikban megjelenített kastélyukat rajzolják le.

A kérdések olvasási, tévézési, számítógép használati szokásokra kérdeztek rá. Az első három kérdés a szülőkhöz szólt, melyek segítségével arra próbáltunk fényt deríteni, hogy az elsődleges szocializáció során a gyermek ismerkedett-e mesékkel, amennyiben igen, milyen rendszerességgel, illetve mennyi időskoráig. A további kérdéseket a gyerekekhez intéztük: számot adhattak olvasási szokásaikról, mesék olvasásáról, mesetípusok szeretetéről, mesefilmek nézéséről, illetve számítógépes játékok esetleges használatáról.

6. FOGALMAZÁSOK ELEMZÉSE

6.1. Mezőösszefüggések, asszociációk

„A szavak a valóság viszonyainak mintegy leképezései. Amikor egy társadalom a valóság kisebb-nagyobb területeit tagolja, és fogalmilag megragadja, egyúttal nyelvileg is megjelöli azok dolgait, folyamatait, mozzanatait. Így jönnek létre az ún. mezőösszefüggések. A nyelvi mező a szavaknak olyan csoportjait jelöli, amelyek együttesen egy szemantikai egységet alkotnak, más szóval: ezek a szóképzeti egységek olyan csoportjai, amelyek egyazon tárgyi, gondolati, fogalmi körhöz tartoznak (például a rokoni kapcsolatok megnevezései, a színnevezések). A nyelvi mezők, bár a fogalmak közötti belső összefüggéseket tárják elénk,

végül a jelentés síkján is egymáshoz kapcsolódnak, s olyan rendszerré állnak össze, amelyben az egyes tagokat meghatározza a többiekhez való viszonya. Ez azt jelenti, hogy a szavak használatát többé-kevésbé megszabják azok a nyelvi mezők, amelyekbe az épp felhasználandó szókészleti egységek akár mint mellé-, fölé- vagy alárendelt fogalmak jelölői beépültek. A gondolkodó ember tudatában a szókészlet egységei között a felsorolt és hozzájuk hasonló kapcsolatok elevenen élnek. Ezért a citrom-ról a savanyú íz, piszé-ről az orr jut eszünkbe, a szemenszedett melléknév csak a hazugság jelzője lehet, továbbá az anya bánata szerkezet gyakoribb használatú, mint az autóvezető bánata. „Nyilvánvaló, hogy a szóban forgó összefüggések mögött a valóság áll” – írja Bokor József, majd így folytatja: „Nem kétséges, hogy a szókészlet körei, csoportjai nincsenek olyan élesen elhatárolva, mint a nyelvtani rendszer kategóriája. A szerepük mégis óriási. Elősegítik, hogy a beszélő egyének a temérdek mennyiségű szókészleti egységet tudatukban tárolhassák; az egyik szót a másik alapján könnyebben megérthessék és megtanulhassák; az új szavakat és kifejezéseket a meglevők mintájára megalkothassák és a valóságra vonatkoztassák.” (Zsemlyei 2009)

Az emberek tudatában a kastély szót meghallva különböző képek villannak fel. Sokaknak azonos vagy hasonló gondolatok jutnak eszükbe. Sok más szótól eltérően a kastélynak nincs egy sztenderd megfelelője. Mindenki képzeletére van bízva, hogyan képzelet el.

Walt Disney által megjelenített kastély feltehetőleg sok ember tudatában megjelenő képet befolyásolja.



4. ábra Walt Disney által ábrázolt kastély
Forrás: <http://pichost.me/1831668/>

Ugyanakkor vannak olyan személyek, kiknek szívéhez nem biztos, hogy annyira közel áll ez a rózsaszín, gyakran hercegnőkkel dúsított világ. Az ő képzeleti vajon honnan származnak? Lehetséges, hogy a történelmi tanulmányaink során megismert képekből?



5. ábra Windsori kastély

Forrás: <http://amerikaihirugsag.com/blog/2012/02/18/a-windsori-kastely-parkjaban-kempingezhetnek/>

Az is elképzelhető, hogy a Magyarországon található kastélyaink valamelyike segített hozzá képzetünk kialakításához.



6. ábra Az Esterházy-kastély belső udvara

Forrás: http://www.esterhazy-kastely.com/hu/tortenelem/az_esterhazy-kastely_ma.html

Képzeletünk létrejöttének miértjeire nehéz lenne választ kapnunk, de egy biztos korábbi tapasztalataink során alakultak ki bennünk.

Főiskolai csoporttársaink körében végeztünk egy rövid asszociációs felmérést szóban, melyet papírra jegyeztünk fel. Az volt a kérdésünk hozzájuk, hogy a kastély szót meghallva melyek azok a dolgok, amelyek eszükbe jutnak. A következő asszociációs szavak

hangzottak el: király, félelem, kacsalábon forgó, félelmetes, pénz, hercegnők, rózsaszín, bőség, torony, lovagok, pompa... stb.

Nagy kíváncsisággal töltött el minket, hogy a negyedik osztályosok fejében, kik a mesék világához még közelebb állnak, milyen kép alakult ki erről a mesei motívumról.

A fogalmazások felmérését követően érdeklődéssel és izgalommal telve kezdtük el olvasni az elkészült munkákat. Mégis mi juthat eszükbe erről a szóról, helyről, térről? Azért is volt bennünk érdeklődés, mert két teljesen különböző településen készült fogalmazásokat kaptunk kézhez, ezért feltételeztük, hogy erős különbségek lesznek.

6.2. A bajai és a bátai fogalmazások összehasonlítása

6.2.1. Különbségek

A gyerekek egyidősek, az iskolában szerzett ismereteiknek is nagyjából egy szinten kellene lenniük. Azonban a környezet igen különböző. Az iskola, ahol felcseperedtek, szintén teljesen eltérő. Bátán az iskola nagyon kis létszámú, minden évfolyamban egy osztály van (az is sokszor minimális létszámmal működik). Ezzel ellentétben a bajai iskolában évfolyamonként három osztályban folyik az oktatás, ezek is közel harminc fővel tevékenykednek.

A szociális háttérben, amivel a gyermekek rendelkeznek, szintén éles ellentét figyelhető meg. Maga a tény, hogy a bátai iskolában négy kitöltött kérdőívet hoztak, elárulja az ott tanulók hozzáállását, együttműködő-készségüket (vagy inkább annak hiányát). A szülők odafigyeléséről is árulkodik. Ebből az látszik, hogy kevésbé tartják fontosnak az iskolában folyó munkát, ez esetben a kérdőívek visszajuttatását.

Mindezek a kontrasztok felfedezhetőek voltak a gyermekek írásos munkáiban is. A főiskola gyakorló iskolájában a gyerekek nem tekintettek úgy a feladatra, mintha nem lenne kellően fontos, csak azért, mert egy hallgatónak kellett elkészíteniük. Pedig úgy kezdtek írni, hogy tudták, értékelést és visszajelzést nem fognak kapni. Ehhez képest, sok igényes munka született. Nem úgy voltak a feladattal, hogy gyorsan „összedobnak” valamit, aztán a kistanító néni azt kezd vele, amit akar, „úgy sem tudja, hogy én írtam”- gondolkodásmóddal. A fogalmazások nagy része komplett, egész történet lett, bevezetéssel, tárgyalással és befejezéssel megszerkesztve. Volt, aki az idő hiánya miatt nem tudta befejezni a munkáját. Legtöbbször a terjedelemre is igyekeztek odafigyelni. Az osztály nagy része egy oldalt írt, néhányan pedig bő másfél oldalt is. Bátán igencsak noszogatóra szorultak a gyerekek, írásaik alig haladták meg az egy oldalt.

Bár nem áll kutatásunk középpontjában a gyerekek írásának helyesírási és külalaki jellemzőinek vizsgálata, de igazán szemet szűrő volt az alkotások elemzése közben felfedezett kontraszt. A bátai gyerekeknél sokkal gyakrabban fordulnak elő helyesírási hibák, a fogalmazás összképe rendezetlen, a hármas tagolás szinte sehol nem jelentkezik és a külalak is sokkal rosszabb. Meglepődtünk, hogy ugyanabba a korosztályba tartozó gyerekek képességei között ekkora különbség fedezhető fel

6.2.2. Hasonlóságok

Baján hasonlóságokat is megfigyeltünk a gyerekek munkái között. Az előre megadott szituációban reggel az iskolába mentet találják maguk előtt a kastélyt. Ezért több fogalmazásban a szereplők között osztálytársak léptek színre. A befejezésnél sokan arról írtak, hogy menniük kell iskolába, nehogy elkéssenek. Ebből látszik, hogy felelősségteljesek és kötelességtudóak. Néhány befejezés, amiben valamilyen formában megjelenítették az iskolát: „Az után vissza kellett mennem az iskolába, sajnos.”, „Ránéztél az órára már három óra. Lekésted az összes tanítási órát. Mondta a kishercegnő: - Ugye nem haragszol, hogy elkéstél miattam? Mondtad neki, hogy nem, de nem is a te hibád, hanem az enyém hogy, nem figyelted az órát hogy mikor menjél iskolába.”, „Nagyon jó móka volt, de vissza kellett mennem az iskolába.”, „Aztán a fejemhez csapok, hogy nekem iskola. Még egyszer megháláltam, aztán rohantam vissza, hogy becsengetésre beérjek. Sikerült.” Az idézetek szöveghűek, de a helyesírási hibákat javítottuk – azok a kutatásunk szempontjából irrelevánsak.

Az iskolai témájú befejezéseken kívül számos fogalmazás úgy zártak, mintha egy álom lett volna az egész történet. Néhányat idéznénk: „De egyszer csak fölébredtek, és az ágyamban találom magam és kiderül, hogy csak álmodtam, és csak most kezdődik a nap és suliba kell mennem. Azután lementem és elmeséltem anyáéknak, hogy miről álmodtam.”, „Amikor felébredtem rájöttem, hogy ez egy álom volt.”.

Az iskolába indulás kezdőszituáció ellenére Bátán ezekhez hasonló sorok nem jelentkeztek. Sokkal inkább arra törekedtek, hogy egy teljesen különálló történetet kreáljanak. Az instrukciós sorok csak néhány fogalmazásban köszöntek vissza, és akkor is csak a fogalmazás bevezető részében, aztán teljesen más helyszínen/ helyszíneken zajlott a cselekmény, például: város, erdő, boszorkányház. Ezek ugyan a mesék világához erősen kötődnek, de nem az adott feladat részét képezik.

Érdekes megemlíteni, hogy Csákberényiné a kutatásában ezt a következtetést vonta le: „a debreceniek és mezőkovácsházaiak 20%-a pedig csak hétköznapi, illetve horrorisztikus

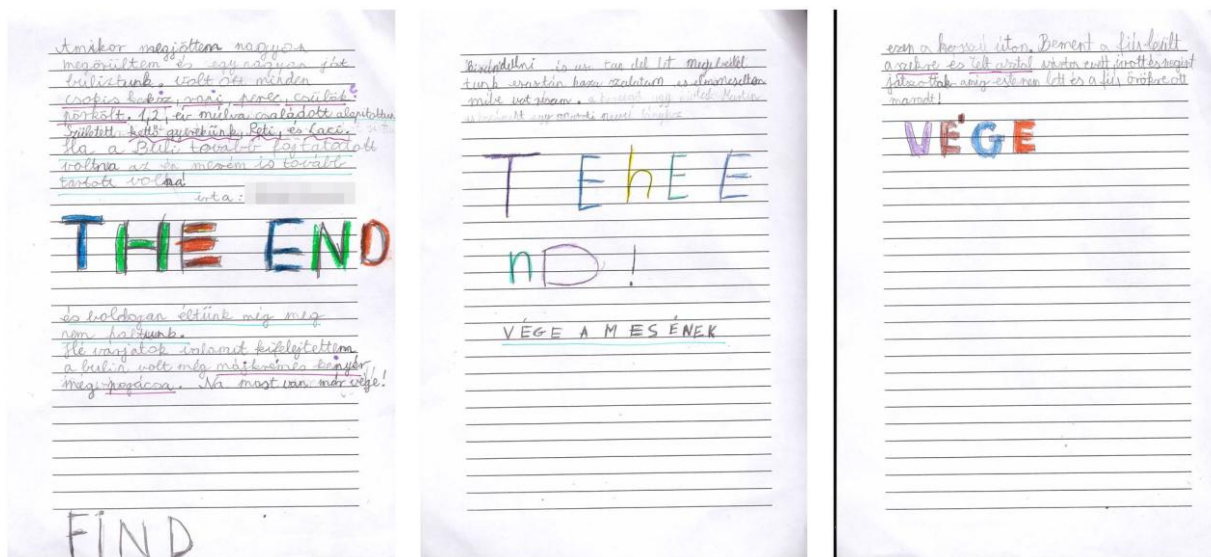
tárgyakat említ” és „A debreceni és mezőkovácsházi gyerekek a horrorisztikus tárgyakhoz félelmet keltő szereplőket is rendelnek. Vámpírok, orkok, trollok, zombik, farkasemberek, kísértetek riogatják a kastélyba belépő gyereket, az olvasót és az írókat egyaránt.” Ezekből az adatokból és abból, hogy milyen nagy szerepet játszik egy gyermek életében a média, ami tele van erőszakkal és a számítógépes játékok áradata- azt gondoltuk, hogy az általunk vizsgált fogalmazásokban is bőségesen lesz utalás horrorisztikus elemekre, legyenek azok tárgyak, szereplők, esetleg helyszínek. Ehhez képest két bajai fogalmazásban esett szó félelmet keltő tárgyról, személyekről vagy éppen színhelyekről. Ilyenek voltak az alábbiak: szellemek, csapdák és a Rémkastély elnevezés. Még ide lehetne sorolni a kígyókkal teli ketrecet, azonban az írója erre nem rettegéssel gondolt, hanem így beszélt ennek a próbának a kiállításáról: „Nagyon jó móka volt”. Bátán is előfordultak félelmet keltő elemeket tartalmazó fogalmazások, bár nem volt számottevő. A harminchatos kódszámú fogalmazás tartalmazott egy pontos leírással rendelkező gonosz szereplőt, ez pedig egy „fenevad” volt. A leírás így szólt: „nagyon nagy, piros szemei olyanok, mint ha tűz lenne. A színe pedig koromfekete és tüzet okád és a fogai pedig borotva élesek.”

Ezeket a fogalmazásokat leszámítva rengeteg olyan visszajelzést kaptunk a kisiskolásoktól, hogy a képzeletbeli kastélyukban töltött idő örömet, boldogságot és kellemes időtöltést jelentett nekik. Élvezték, hogy bármit megtehetnek, bármilyen nagy csodatettre végre tudnak hajtani, szabályok nélkül élhetik gyermeki világukat. A munkákban megjelentek játékos elemek (ugrálóvár, focilabda, társasjáték, kártya). Volt, aki játszott a királynő leányával, aki korban pont hozzá illő volt. Más a királlyal töltött időt: kártyáztak és társasjátékokkal játszottak, sőt, sátorban aludt az udvaron. Mások az osztálytársaikkal találkoztak, velük fogócskáztak, labdáztak és bújócskáztak. Egy gyerek így ír a játékos élményeiről: „Pont akkor esett le az első hó is. Jól felöltöztünk és kimentünk hócsatázni hóembert is építetünk. De nem egyet hanem egy egész sereget”. A legtöbbjük sajnálattal „vetett véget” képzeletük szabadon áramlásának. A fogalmazások zárásából jól érzékelhető, hogy milyen boldog időt töltöttek a kastélyban: „vége lett ennek csodákkal teli napnak”, „Útközben még mindig a kastélyra gondolok.”, „Bárcsak egyszer igaziból is megtörténhetne pont ugyan így.”, „nem felejttem el a kastélyt, meg a királyom”, „boldogan meséltem a barátaimnak, hogy milyen jó volt, ez az álmokörűli utazás”, „elmeséltem milyen csodálatos álmom volt”, „Azóta is erre a kalandomra emlékszek.”, „azt álmodtam hogy még egyszer elmész hozzá és jól szórakoztok”.

További hasonlóságokat vettünk észre. Például az evés-ivás témáját. Sok kastélyban bőséges élelem volt, minden, mi szem-szájnak ingere: narancslé, almalé, Coca-Cola,

paradicsomleves, málnatorta, muffin, csokoládé, süti, sült csirkecomb, pecsenye, sonka, hús. Ugyancsak visszatérő motívum volt a családalapítás, lakodalom, gyermekáldás.

A bátai diákok majdnem 50%-a a fogalmazása végére írt „the end” feliratot, ezt sokan színesekkel díszítették. Ezt a filmben szereplő, lezárást jelző írást vagy előre megbeszélve jelenítették meg vagy egy közös filmnézésből maradt emléküik alapján írták oda, de biztos, hogy nem a véletlen műve.



7. ábra A fogalmazások zárása

A gyerekek figyelmét felhívtuk rá, neveket nem kell a lapra írni, ennek ellenére nagyon sokan felírták, ami vagy a megszokásnak vagy a figyelmetlenségnek tudható be.

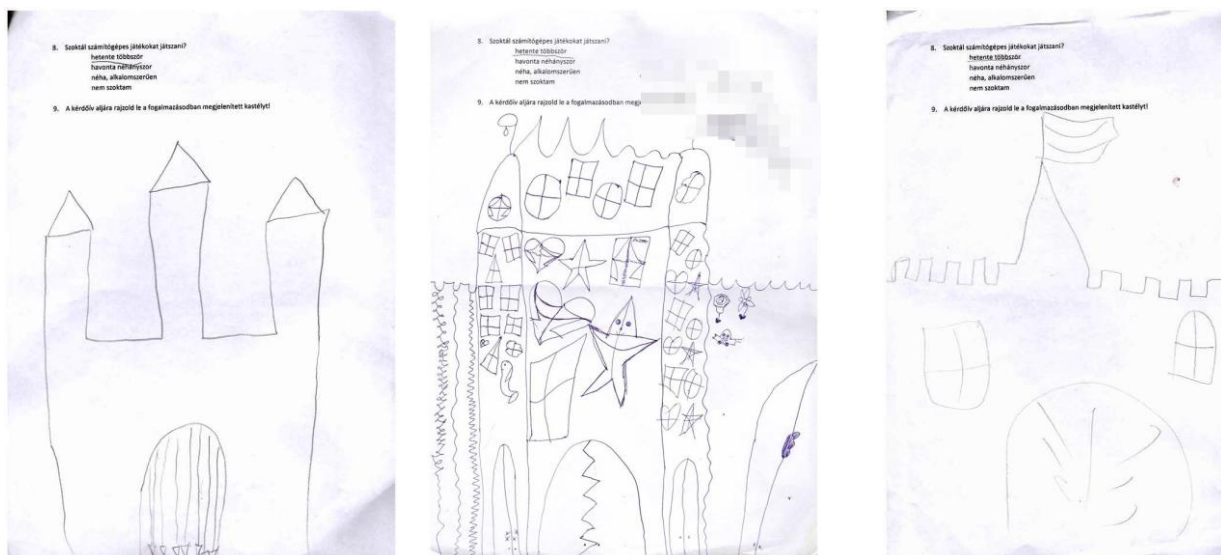
Feltételezésünk volt, hogy ha egy gyereknek rendszeresen meséltek, esetleg ő olvasott meséket, akkor ez a szóhasználatában és a kifejezéseiben is meg fog jelenni. Ez a felvetésünk beigazolódt. Sokan olyan szereplőket jelenítették meg, akik rendszeres karakterei a meséknek, a mesei világnak: király, királynő, királylány, királyfi, herceg, legény, tündér, szolgák, inasok, katonák, örök. Akár szövszerkezetekben, de még a mesei fordulatokban és eseményekben is megmutatkoztak mesei ismereteik. Sokan meseszámokat fogalmaztak meg az elbeszélő fogalmazásaikban. A következő példák támasztják ezeket alá: „ment mendegélt”, „itt a mese vége fuss el véle”, „ámultam-bámultam”, „szájtátva”, „elnyeri a kezét”, „fele királyságot”, „kilencvenkilenc lépcsőfok”, „ezer szoba”, „kilenc próba”, „két próba”.

6.3. Visszatérő motívum: ajtó, kapu

Ilyen hasonlóság volt még a gyakran megemlített kapu, ajtó motívum is. Melyek nem csak a fogalmazásokban, nagyon gyakran a rajzokon is előkerültek. Ennek gyakorisága lehet, hogy annak tudható be, ahogy a gyerek vagy a fogalmazásában megjelenített szereplő felfedezi a kastély rejtekeit, és ahogyan halad egyik helyiségből a másikba, megjeleníti írásában az ajtót is, mint átmenetet jelképező tárgyat. Ugyanakkor nézhetjük pszichológiai szempontból is, és máris sokkal többet jelenthet, mint egy tárgy. Eric Knight (83.), valaminek a lezárásaként jeleníti meg a kaput: „Mostanában annyi ajtó csukódik be mögöttem... És én néha szeretném, ha ez egy kicsit lassabban menne. Visszamenni nem akarok, hiszen az ajtók csakugyan bezáródnak, és az ember nem is mehetne vissza.” Sokan valami új, jobb lehetőség kezdetének tudják be és vannak, akik a rejtélyt viszik bele írásaikba, a kíváncsiságot, hogy vajon mit rejtőzhet az ajtó mögött.

„A kapu vagy ajtó szimbolizálja az átjárást két állapot, két világ között, az ismert és az ismeretlen, a fény és a sötétség, a gazdagság és a szegénység között. A kapu rejtélyre nyílik. De dinamikus és pszichológiai értéke van; mivel nemcsak utat mutat, hanem felhív minket, hogy átlépjük. A másik világ felé vezető utazásra hív... A kapu a nyitány, amely lehetővé teszi a be- és kilépést, tehát a lehetséges átjárást - még ha ez az egyetlen lehetőség is - egyik területről a másikra.” Ez az idézet az Ökotáj internetes honlapról származik, melynek eredeti nyelve francia. (Chevalier – Gheerbrant)

A harmincnyolcas kódszámú fogalmazásban kitűnően megjelenik ez a sejtelmesség, változás, varázslatosság, valami újnak a reménye, ahol a cselekvő egy szegény legény, ki a kastélyba látogat. Távozásakor csoda történik, gazdag úr lesz belőle, majd mikor visszalép a kastélyba, ismét szegénnyé válik. A történetnek úgy lesz vége, hogy ezt a helyzetet élvezve a férfi ki-be mászkál az ajtón, így folyamatos változáson megy át.



8. ábra A gyerekek kastély rajzai

6.4. Elemek osztályozása

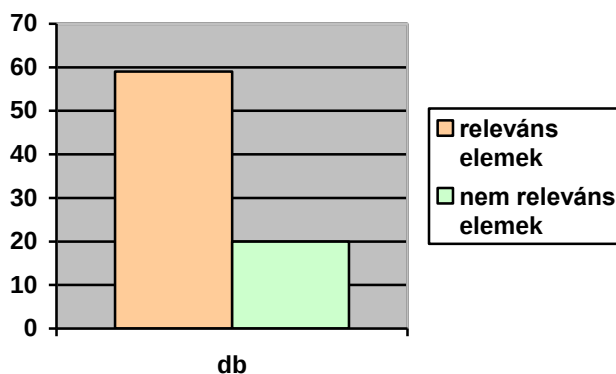
Csákberényiné Tóth Klára a tárgyak rendszerezésében megjelenít mesei elemeket, „amelyekről a kontextus ismerete nélkül kiderül, hogy varázslásra alkalmasak, vagy valamilyen csodálatos tulajdonságuk van: varázspálca, csodapor, beszélő fotel”. Ehhez hasonló tárgyakat mindkét település diákjai elhelyeztek képzeletbeli kastélyukban: élő képek, medál, varázsigés könyv. Valamint a varázslatos tárgyak mellett természetfeletti erővel bíró lények is szerepeltek, ilyen például a repülő póni, melynek képzele talán több mesében emlegetett pegazusból ered.

Csákberényiné kutatásában a „kastély kategóriába azok a tárgyak kerültek, amelyek a hatalom, gazdagság, szépség, múlt fogalomkörét idézik: trón, kincs, szobor, aranygyöngy”. Ezekhez hasonló elemekkel szintén találkoztunk az általunk elemzett fogalmazásokban: korona, trón, kincsesláda, festmények, képek, arany tál, arany pohár, arany oszlopok, szökőkút, csillár, díszek, párna.

A két iskola fogalmazásait összevetve, elmondhatjuk, hogy a gyerekek jól tájékozottak a mesés elemek körében. Mindhárom kategóriában (szereplők, helyszínek, tárgyak), melyekre a fogalmazások elemeit osztottuk a releváns elemek halmaza a nagyobb.

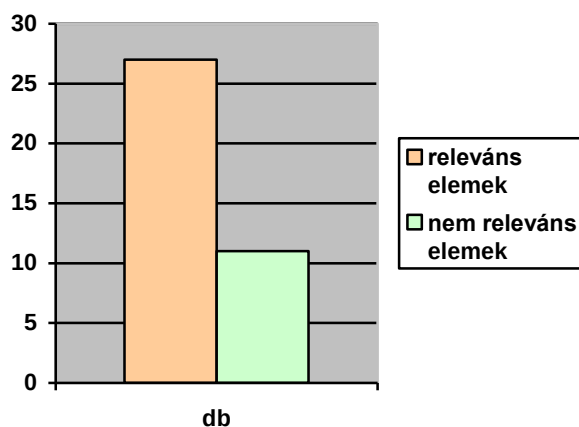
Több fogalmazásban találtunk nagy népszerűségnek örvendő elemeket. A szereplők csoportját nézve ilyen: király, királynő, herceg, hercegnő, inas, kapuőr, legkisebb fiú- vagy lánygyermek. Tárgyak tekintetében melyeket megemlíthetünk: korona, páncél, oszlop, trón, szék, asztal, kapu, ruha, ágy. Helyszíneknél, ha a kastély belsejét tekintjük gyakran előforduló

elem: a szoba, konyha, terem, folyosó. Sokan az épületen kívüli vagy attól teljesen távoli helyszínekkel színesítették fogalmazásukat, ilyenek voltak például az udvar és az erdő.



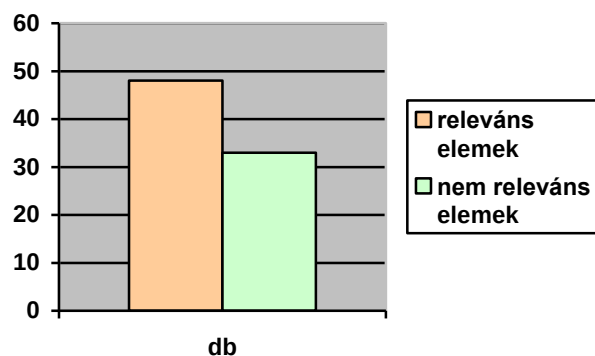
9. ábra A fogalmazásokban megjelenő releváns és nem releváns elemek a szereplők kategóriában

A diagramábrán jól látszik, hogy a gyerekek által megjelenített elemek, melyek a szereplőket képezik a releváns elemek halmazában vannak túlsúlyban.



10. ábra A fogalmazásokban megjelenő releváns és nem releváns elemek a helyszínek kategóriában

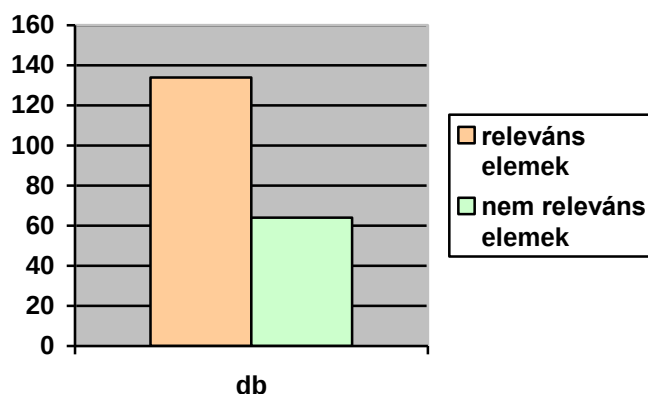
A szereplők kategória elemeihez hasonlóan a helyszíneknél is a releváns elemeket tartalmazó csoportba sorolandó motívumokat jelenítették meg többségben a gyerekek.



11. ábra A fogalmazásokban megjelenő releváns és nem releváns elemek a tárgyak kategóriában

Releváns, nem releváns elemeket tekintve a tárgyak kategória elemei között nagyobb különbséget tapasztaltuk, ugyanakkor itt is a kastélyhoz releváns képzetek vannak többségben.

Ha mindezt összességében nézzük a gyerekek a három kategóriában összesen 198 elemet jelentettek meg, melyek aránya a következőképpen alakult:



12. ábra A fogalmazásokban megjelenő releváns és nem releváns elemek összessége

6.5. Szociális háttért vizsgáló kérdőívek értékelése

Hipotéziseink igazolását jól bemutatják az alábbi diagramok. Igaz, Bátáról csupán négy kitöltött kérdőívet kaptunk kézhez, de feltételezzük, hogy ez a négy kérdőív általánosságban az egész csoportra vonatkoztatható. A narancssárga háttérű diagramok a bátai negyedikesek, a kék színűek pedig a bajai gyerekek mesékhez való kapcsolatát mutatják be. Mind a nyolc kérdésre kapott válaszokat külön-külön összesítettük, Baja-Báta viszonylatban. Ezeket a táblázatokat a 3. és a 4. számú mellékletekben lehet megtekinteni.



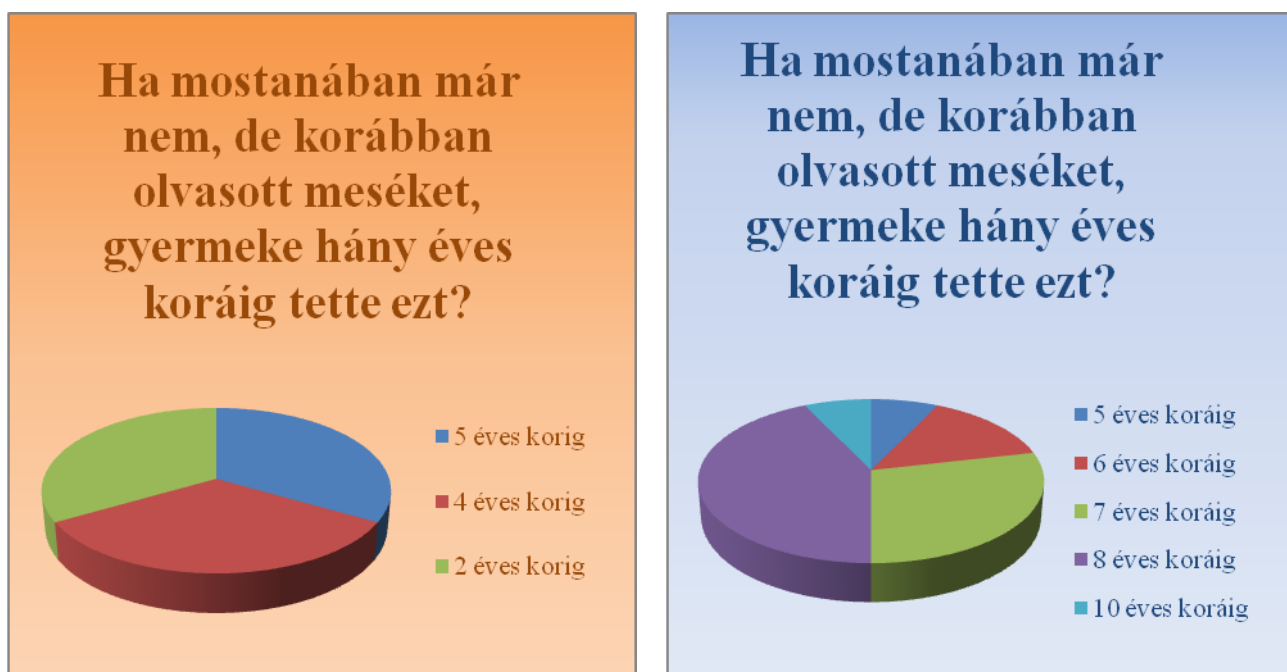
13. ábra 1. kérdésre adott válaszok aránya

Míg a bajai iskolába járó gyerekek többségének a szüleik heti gyakorisággal olvastak fel meséket, addig a bátai gyerekeknek néha, vagy egyáltalán nem is olvastak meséket.



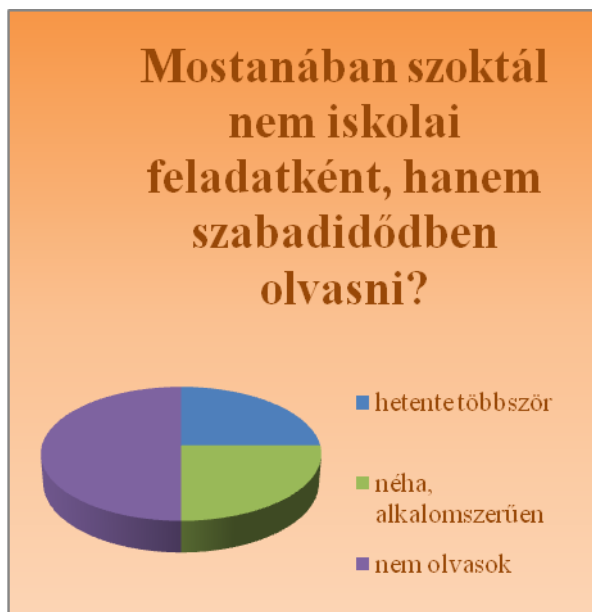
14. ábra 2. kérdésre adott válaszok aránya

Általánosságban megfigyelhető, hogy az alsó tagozat vége felé járó gyerekek szülei kezdik hanyagolni a mesélést. Míg a gyakorló iskolában még néhányaknak hetente vagy havonta mesélnek, addig a Bátán élő gyermekeknek nagyrészt nem is olvasnak, vagy csak néha, alkalmoszerűen.



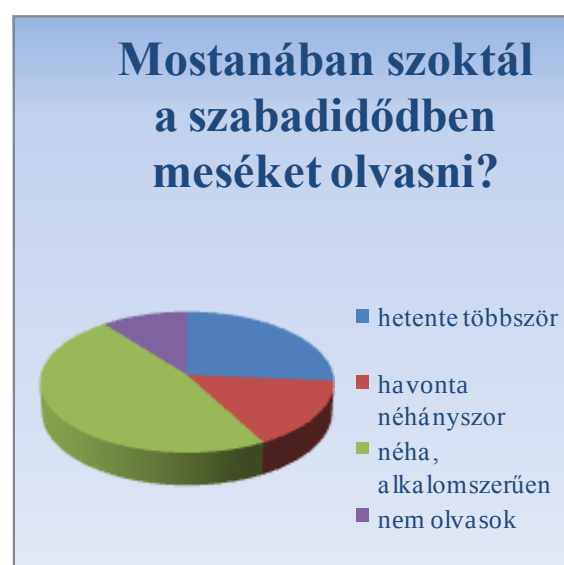
15. ábra 3. kérdésre adott válaszok aránya

Erre a kérdésre a gyakorlós gyerekek szülei közül ötven nem adtak választ. Azonban a többi válaszadó szülő közül az egyik azt nyilatkozta, hogy gyermekének tízéves koráig olvasott meséket. Igencsak nagy kontrasztot tapasztaltunk az egyik báti szülő visszajelzésében, aki csupán két éves koráig olvasott meséket gyermekének. Ilyen kor megjelölésére nem is számítottunk! Dicséret illeti azt a szülőt, aki gyermekének még tízéves korában is mesél! Ez a tanítók munkáját megkönnyíti, hiszen a tízévesek még javában a mese témakörben járnak az iskolában. A legtöbb gyerek ilyen korában otthon már nem találkozik meséssel. Általában 6-8 éves koráig hall mesét a gyermek nem iskolai környezetben – ahogyan ez a kérdőívekből is kiderül. A 14 bajai válaszadó szülőből 12 ebben a korszakban hagyja abba gyermekének a mesélést. Pedig az iskolában csak ezek után kezdenek el igazán a mesei világgal foglalkozni.

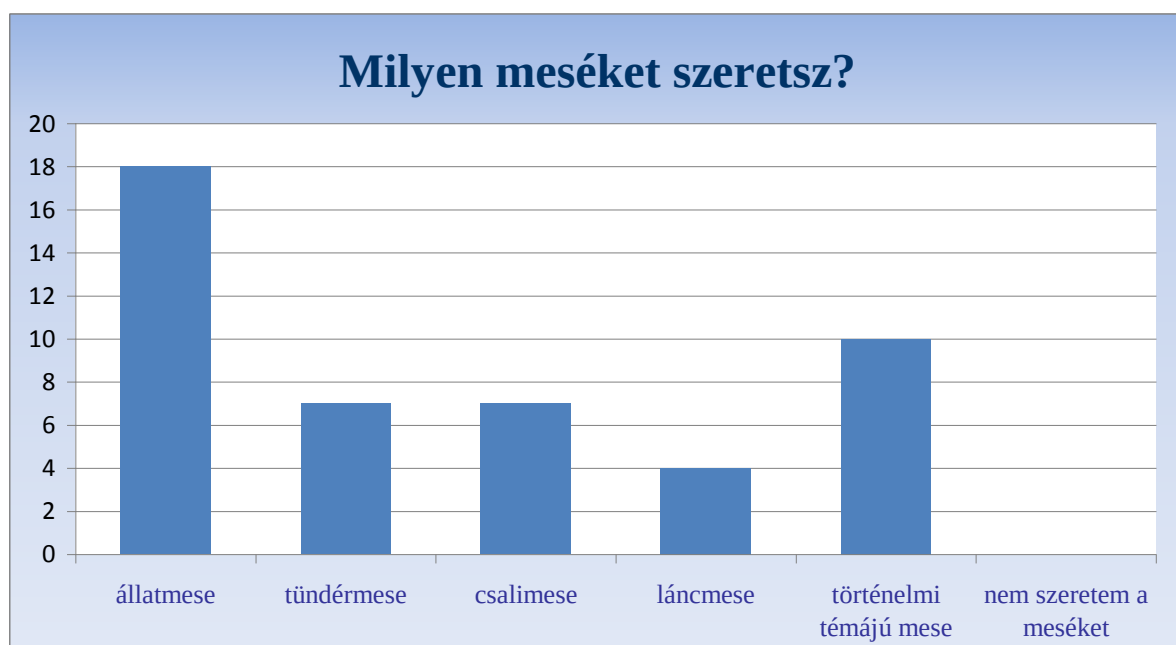
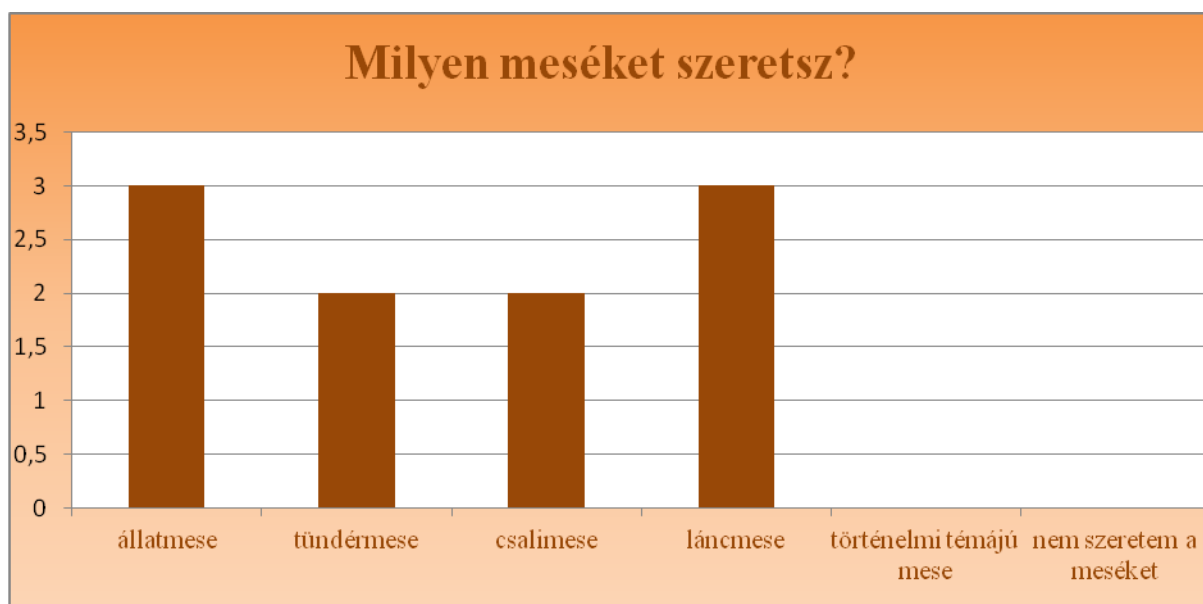


16. ábra 4. kérdésre adott válaszok aránya

Érdekes módon a bátai gyerekek őszintén bevallották, hogy egyáltalán nem olvasnak szabadidejükben. Ezzel ellentétben a gyakorlós diákoknak több mint negyede hetente többször is olvas. Egyetlen egy gyerek nyilatkozott arról, hogy nem szokott olvasni.

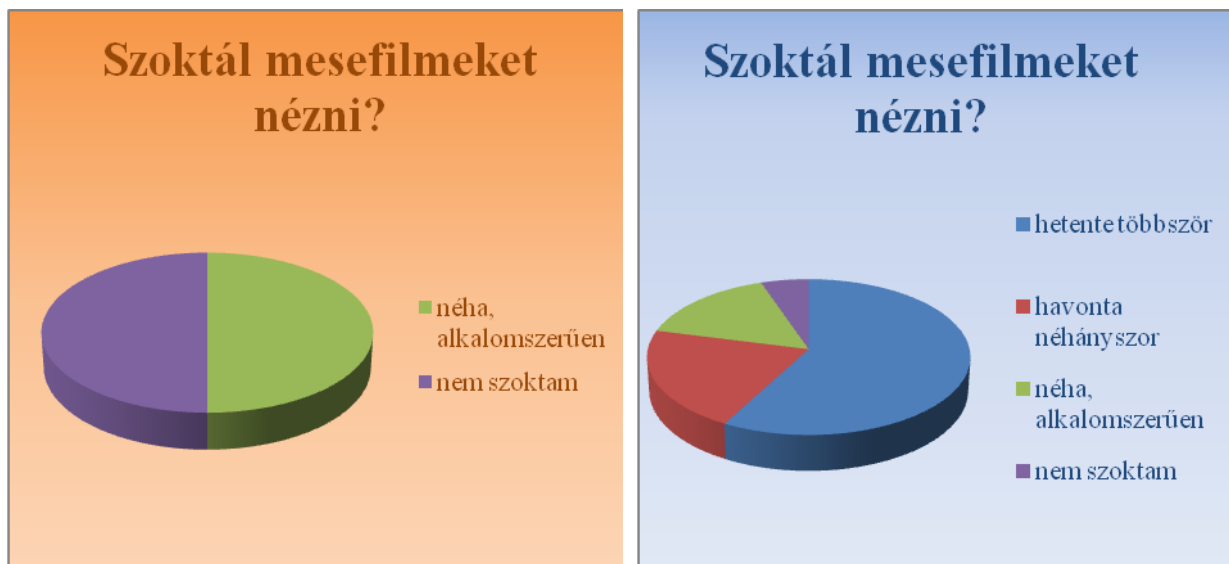


17. ábra 5. kérdésre adott válaszok aránya



18. ábra 6. kérdésre adott válaszok aránya

Mindkét településen élő gyerekek szívesen jelölték meg több mesefajtát is, melyet kedvelnek. Érdekes megfigyelni, hogy míg a gyakorlós osztálynak a fele szereti a történelmi témájú meséket, addig a bátaiak közül senki sem kedveli ezeket a meséket. A múltat idéző mesék előkészítik a történelem tantárgyat megjelenését ötödik osztályban. Könnyen elképzelhető, hogy a bajai gyerekek kedvelni fogják ezt az új ismereteket nyújtó órát, míg a bátaiak annyira nem, hiszen már a hasonló témájú meséket sem kedvelték.



19. ábra 7. kérdésre adott válaszok aránya

Az eddigi kérdésekre adott válaszok alapján talán meglepődve tekintünk a bátai gyerekek mesenézési szokásaira. Feltételeztük, hogy ha nem szívesen olvasnak szabadidejükben, akkor inkább előnyben részesítik a mesék nézését. A válaszokból kiderül, hogy nagyon ritkán, vagy nem is szoktak meséket nézni. Mivel az osztály nagy része hátrányos helyzetű, vagy halmozottan hátrányos helyzetű, elképzelhető, hogy a körülményeik is hozzá járulnak ehhez az arányhoz. A bajai negyedikesek több mint a felének hetente többször alkalma nyílik mesenézésre.



20. ábra 8. kérdésre adott válaszok aránya

Úgy tűnik, hogy a bátai gyerekek leginkább számítógépes játékokkal ütik el az idejüket. A gyakorlós gyerekek is nagy arányban játszanak a számítógépen, de a 19 válaszadóból 12-en csak havonta vagy alkalmoszerűen teszik ezt.

7. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatunk elkészítése előtt kettő hipotézist állítottunk fel, melyekről a fogalmazások elemzése és a kérdőívek értékelése után kiderült, jól feltételeztük. Ezek pedig azt igazolják, hogy az a gyerek, aki a tv-ben vetített meséket részesíti előnyben/ azokon nőtt fel, gyéresebb szókinccsel és képzelőerővel rendelkezik, mint az a gyerek, aki rendszeresen olvas/ akinek olvastak fel meséket. A tanulók lakhelye életvitelüket, szokásaikat, ezáltal kommunikációjukat is meghatározza. Falusi és kisvárosi viszonylatot összehasonlítva viszonylag nagy kontrasztot fedeztünk fel.

Kutatásunk elkészítése közben rengeteg hasznos tapasztalattal lettünk gazdagabbak, melyeket későbbi tanításainkba beleépítve felhasználunk majd.

Irodalomjegyzék

- Kernya Róza (szerk.) 2008: *Az anyanyelvi nevelés módszerei*. Általános iskola 1-4. osztály. Trezor Kiadó, Budapest.
- Horváth Máttyás 1985. Fogalmazás tanítása az általános iskola alsó tagozatán. *Hungarológiai Közlemények*, Novi Sad (Újvidék) 17/1. (62.) 81-99.
- Tóth Beatrix 2008. *Fogalmazástanítás- miért és hogyan másképpen?* Anyanyelv-pedagógia, 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=15> (2015. 01. 06)
- Kosztolányi Dezső 1932. *Egy és más az írásról*, Pesti Hírlap, november 27.
- Tóth Beatrix 2006. <http://magyartanar.mnyt.hu/upld/Microsoft%20Word%20-%20FogalmazasTothBeatrix.pdf> (2015. 01. 06.)
- Lovász Andrea 2007: *Jelen idejű holnemvolt*. Szeminárium a meséről. Krónika Nova Kiadó, Budapest.
- Kádár Annamária 2012: *Mesepszichológia*. Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban. Kulcslyuk Kiadó, h. n.
- Ivánkovics Szonja 2012. *Agresszív rajzfilmsorozatok – engedjük vagy tiltsuk?* <http://babafalva.hu/agressziv-rajzfilmsorozatok-engedjuk-vagy-tiltsuk/> (2015. 01. 06.)
- Csákberényiné Tóth Klára 2007. *Fogalmazási jellemzők kisiskolás korban*. A témaazonosság. http://www.tanszertar.hu/eken/2007_04/cstk_0704.htm (2015. 01. 06.)
- Zsemlyei János 2002. *A mai magyar nyelv szókészlete* IV. rész <http://www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/ZSEMLYEI4resz.pdf> (2015. 01. 06.)
- Eric Knight 1983. *Légy hű magadhoz*. Árkádia Kiadó, Budapest.
- Jean Chevalier-Alain Gheerbrant: *Dictionnaire des Symboles*. Seghers, Paris 1973-74. (Ford.: Maruszkai Judit). *Ökotáj*, 1997/1 <http://www.okotaj.hu/szamok/14-15/szimbol.html> (2015. 01. 06.)